

POJĘCIE SZCZEGÓLNEGO OKRUCIEŃSTWA JAKO ZNAMIEŃ TYPU KWALIFIKOWANEGO PRZESTĘPSTWA ZNĘCANIA SIĘ W ŚWIETLE ORZECZNICTWA I DOKTRYNY**

1. Słowo wstępne

Postępująca brutalizacja życia oraz wzrost zachowań agresywnych, o których często donoszą środki masowego przekazu, znajdują swoje odzwierciedlenie w coraz częstszym stosowaniu przez organy wymiaru sprawiedliwości kwalifikowanych typów przestępstw, tak aby w pełni odzwierciedlić rzeczywisty charakter bezprawnego postępowania sprawców¹. Dotyczy to również typu kwalifikowanego występku określonego w art. 207 k.k.², a polegającego na znęcaniu się ze szczególnym okrucieństwem. Rzeczywisty obraz działania sprawców tego przestępstwa jest szeroki i obejmuje trudny do wyliczenia wachlarz różnorodnych zachowań naruszających podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia, zdrowia oraz do poszanowania godności osobistej. Próby ujęcia całej gamy czynności, polegających na znęcaniu się ze szczególnym okrucieństwem, przysparzają więc wielu trudności. Mimo dokładnej analizy sposobu zachowania sprawcy nie zawsze możliwe jest dokonanie przez organy ścigania właściwej kwalifikacji prawnej danego czynu. Nie istnieje legalna definicja pojęcia „szczególne okrucieństwo”, a sformułowania wypracowane przez doktrynę i orzecznictwo nie posiadają waloru uogólnienia. Jednak pomimo tych kontrowersji, ustawodawca zdecydował się na posłużenie wyjątkowo nieostрым i ocennym pojęciem, jakim jest określenie „szczególne okrucieństwo” w celu wyodrębnienia jednego z typów kwalifikowanych przestępstwa znęcania się, ujętego w art. 207 § 2 k.k.

2. Typy kwalifikowane przestępstwa znęcania się

Motywy tworzenia typów kwalifikowanych są różne. Niewątpliwie należy zaliczyć do nich przesłanki o charakterze historycznym, społecznym (spowodowane zmianami zachodzącymi w życiu społecznym, nowymi zjawiskami społecznymi), ale determinantą mogą też być np. wysoki stopień społecznej szkodliwości czynu oraz względy polityki kryminalnej³. Uznaje się, że ostatni powód jest merytorycznie najważniejszy. Ustawodawca tworzy typ kwalifikowany, opierając się na wnikliwej obserwacji przypadków, w ramach których dochodzi do występowania sytuacji szczególnych, wymagających odmiennego uregulowania,

* Autorka jest absolwentką prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego.

** Stan prawny: kwiecień 2015 r.

¹ A. Staszak, *Przemoc, szczególne udrczenie i szczególne okrucieństwo jako znamie czynu zbrojonego*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 12, s. 32.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553).

³ T. Bojarski, *Z problematyki przestępstw kwalifikowanych (zasady i kryminalno-polityczne racje tworzenia przestępstw kwalifikowanych)*, Annales UMCS, sec. G, vol. XXXVII, Lublin 1990, s. 13.

z powodu ich częstotliwego występowania oraz intensywnego powtarzania się jako negatywnych zjawisk życia społecznego⁴. Dlatego, odnosząc się do przestępstwa znęcania się, ustawodawca postanowił wyodrębnić, poza typem podstawowym, dwa typy kwalifikowane, jakimi są znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem (art. 207 § 2 k.k.) oraz doprowadzenie pokrzywdzonego do targnięcia się na własne życie (art. 207 § 3 k.k.).

W porównaniu do stanu prawnego obowiązującego na gruncie Kodeksu karnego z 1969 r.⁵ nastąpiła istotna zmiana, polegająca na wyodrębnieniu typu kwalifikowanego znęcania się, który polega na stosowaniu szczególnego okrucieństwa. W przypadku znęcania się ze szczególnym okrucieństwem ustawodawca przewidział dla tego typu kwalifikowanego podwojenie dolnej i górnej granicy zagrożenia karą (od roku do 10 lat pozbawienia wolności).

2.1 Pojęcie okrucieństwa i szczególnego okrucieństwa

W celu omówienia typu kwalifikowanego określonego w § 2 art. 207 k.k., należy odnieść się do znamienia strony przedmiotowej tego czynu, jakim jest określenie „szczególne okrucieństwo”. Według *Słownika Języka Polskiego* okrucieństwo oznacza „bycie okrutnym, skłonność do zadawania bólu innym dla swojej przyjemności, dzikie, niepojęte, wyrafinowane, wrodzone okrucieństwo”⁶. K. Daszkiewicz w celu wyjaśnienia tego pojęcia, definiuje zachowanie okrutne jako nieludzkie, niemilosierne, nieubłagane, sadystyczne, barbarzyńskie, bestialskie, zaś osobę uznaną za okrutną określa posługując się takimi słowami jak sadyzm, zwyrodnienie, zdziczenie, zezwierzęcenie⁷.

Zgodnie ze *Słownikiem Frazeologicznym Języka Polskiego* przymiotnik *szczególny* oznacza „posiadanie jakiejś szczególności, wyróżnianie się pod jakimś względem, posiadanie jakiejś właściwości, bycie nacechowanym w jakiś sposób”⁸. *Szczególny* to również „ważniejszy od innych, zasługujący na specjalną uwagę, taki, który się wyróżnia”⁹. Na tej podstawie można uznać, że szczególne okrucieństwo to takie, które jest ponadprzeciętne, wyróżniające się, wyjątkowe.

2.2. Znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem

Typ kwalifikowany przestępstwa znęcania się, polegający na stosowaniu szczególnego okrucieństwa pojawił się w Kodeksie karnym z 1997 r. Szczególne okrucieństwo stanowi znamień kwalifikowane wybranych przestępstw w obecnie obowiązującym kodeksie karnym

⁴ *Ibidem*, s. 13.

⁵ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r., Nr 13, poz. 94).

⁶ E. Wierzbicka (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, tom 1, Warszawa 1998, s. 676.

⁷ K. Daszkiewicz, *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Rozdział XIX Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 25.

⁸ J. Skorupka (red.), *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, tom 2, Warszawa 1987, s. 264.

⁹ E. Wierzbicka (red.), *Słownik...*, s. 379.

i jest zarezerwowane jedynie dla przestępstw „najcięższych”¹⁰. Ustawodawca nie posługuje się tylko samym pojęciem „okrucieństwo” w odniesieniu do wybranych przestępstw, ponieważ jest to zabieg bezcelowy, gdyż każde przestępstwo np.: zabójstwa, zgwałcenia czy znęcania, samo w sobie jest okrutne¹¹. Dlatego należy uznać, że termin szczególne okrucieństwo będzie oznaczał zachowanie sprawcy cechujące się okrucieństwem, ale „wzbogacone” o dodatkowe elementy. Określenie tych dodatkowych elementów w zachowaniu sprawcy nastęrcza wiele trudności. Brak jest definicji ustawowej pojęcia „szczególne okrucieństwo” w przypadku przestępstw wymierzonych przeciwko człowiekowi. Określenie szczególne okrucieństwo charakteryzuje się wieloznacznością, a samo znamię jest pojęciem nieostrym i ocennym¹². Należy więc zastanowić się, czy posługiwanie się przez ustawodawcę pojęciem o walorze wieloznaczności jest zgodne z zasadą *nullum crimen sine lege certa*. Według wymienionej reguły, opis przestępstwa powinien być bowiem w maksymalny sposób dokładny. Należy jednak zastanowić się, czy posłużenie się przez ustawodawcę wyjątkowo ocennym zwrotem, jakim jest szczególne okrucieństwo, w celu uzupełnienia równie ocennego pojęcia znęcania się, w kontekście art. 207 k.k., nie będzie nadwyżeniem przytoczonej zasady. W przypadku, gdy ustawodawca nie ujmuje w sposób precyzyjny znamion określonego typu czynu zabronionego, może dojść do rozbieżności w praktyce stosowania art. 207 § 2 k.k.¹³ Dlatego w kwestii używania przez ustawodawcę pojęć niedookreślonych lub wieloznacznych, wypowiedział się Sąd Najwyższy, podnosząc, że konieczność maksymalnej określoności znamion danego typu przestępstwa nie jest równoznaczna z obowiązkiem ustalenia w sposób wyczerpujący wszystkich elementów służących opisowi czynu zabronionego¹⁴. Z tego powodu, zdaniem Sądu, jako zgodne z zasadą *nullum crimen sine lege certa*, będzie posługiwanie się przez ustawodawcę sformułowaniami ocennymi, takimi jak chociażby pojęcie „szczególne okrucieństwo”. Należy jednak zauważyć, że sytuacja, w której ustawodawca posługuje się pojęciami wysoce ocennymi może spowodować większe trudności również w ustaleniu, czy doszło do wystąpienia okoliczności charakteryzującej się niemożnością przypisania sprawcy czynu. Taką sytuacją będzie pozostawanie sprawcy w błędzie co do okoliczności, stanowiącej znamię czynu zabronionego. Zgodnie z poglądem wyrażonym przez Sąd Najwyższy przedmiotem błędu mogą być również znamiona przedmiotowej strony czynu, bez względu na to, czy mają one charakter ocenny lub opisowy¹⁵. W przypadku jednak, gdy dana okoliczność, będąca znamieniem czynu zabronionego, a posiadająca walor

¹⁰ Szczególne okrucieństwo stanowi znamię kwalifikowane zabójstwa (art. 148 § 2 pkt 1 k.k.), zgwałcenia (art. 197 § 4 k.k.), znęcania (art. 207 § 2 k.k.), znęcania się nad osobą prawnie pozbawioną wolności (art. 247 § 2 k.k.), znęcania się funkcjonariusza publicznego nad osobą prawnie pozbawioną wolności (art. 247 § 3 k.k.), znęcania żołnierza nad podwładnymi (art. 352 § 2 k.k.).

¹¹ A.M. Kania, [w:] L. Boguni (red.), *Znamię szczególnego okrucieństwa w orzecznictwie sądowym*, „Nowa kodyfikacja prawa karnego”, Wrocław 2009, tom XXV, s. 36.

¹² E. Januszkiewicz, *Znamię szczególnego okrucieństwa w poglądach przedstawicieli doktryny i orzecznictwie sądowym*, MoP 2012, nr 16, s. 860.

¹³ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawlocki (red.), *Kodeks karny, Część szczególna, Komentarz do art. 117-221*, Warszawa 2010, s. 1174 i n.

¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z 19 grudnia 2007 (V KK 101/07).

¹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lutego 1997 r., V KKN 188/96 (Prok. i Pr., 1998, nr 5 poz. 1).

wieloznaczności, stanowi przedmiot błędu, mogą wówczas pojawić się problemy z odpowiednim zakwalifikowaniem czynu sprawcy. Dlatego dość istotną kwestią jest rozważenie, czy wprowadzenie przez ustawodawcę legalnej definicji pojęcia szczególnego okrucieństwa, przyniosłoby korzyści dla praktyki stosowania omawianego przepisu.

P. Jastrzębski uważa, że stworzenie definicji tego pojęcia przez ustawodawcę mogłoby spowodować sytuację, w której wymiar sprawiedliwości w procesie stosowania prawa, nie objąłby swoim zasięgiem tych stanów faktycznych, które nie zostałyby zawarte w ramach wyznaczonych przez definicję szczególnego okrucieństwa, a które „z uwagi na sprawiedliwość oraz przez wzgląd na szeroko rozumianą słuszość, powinny być zakwalifikowane jako czyny, w których występuje znamień szczególnego okrucieństwa”¹⁶. Sąd Apelacyjny w Lublinie w jednym ze swoich orzeczeń trafnie podniósł, że „szczególne okrucieństwo jest znamieniem nieostrym i szalenie ocennym (podwójnie wartościującym)” i dlatego nie powstała dotąd żadna ustawowa definicja lub uogólnienie, które miałyby charakter uniwersalny, ponieważ byłoby to niemożliwe z powodu potrzeby stworzenia określenia pojęć, które zostałyby użyte w celu scharakteryzowania pojęcia pierwszego, oraz niecelowe, gdyż koniecznym stałoby się zawężenie kryteriów jedynie do takich zachowań, które da się przewidzieć¹⁷.

Z tego powodu próby zbudowania definicji tego terminu nigdy nie będą posiadały waloru uogólnienia¹⁸, który sprawiłby, że wypracowane sformułowania pasowałyby do wszystkich przypadków dokonania przestępstw ze szczególnym okrucieństwem¹⁹. Z uwagi na wymienione postulaty, należy więc przyjąć, że stworzenie przez ustawodawcę definicji szczególnego okrucieństwa będzie niecelowe, a nawet niemożliwe, z uwagi na zbyt dużą różnorodność form zachowania się sprawców oraz występowanie trudności interpretacyjnych tego pojęcia, związanych z niemożliwością wyznaczenia jednoznacznych kryteriów do jego ustalenia.

Z definicją szczególnego okrucieństwa można spotkać się w ustawie o ochronie zwierząt w art. 4 pkt. 12, ale nie ma ona charakteru uniwersalnego, ponieważ odnosi się głównie do przestępstw wymierzonych przeciwko zwierzęciu²⁰. We wspomnianym przepisie ustawodawca przyjął, że szczególne okrucieństwo oznacza podejmowanie przez sprawcę działań, które charakteryzują się drastycznością form i metod. Uznał również, że jest to działanie podejmowane w sposób wyszukany lub powolny, z premedytacją nakierowane na zwiększenie rozmiaru cierpień oraz czasu ich trwania.

Bardzo trudno jest wytyczyć granicę pomiędzy okrucieństwem, a szczególnym okrucieństwem. Nie istnieje „skala okrucieństwa”, która miałaby zastosowanie do konkretnego przypadku i pozwoliłaby na uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy została już przez sprawcę przekroczona granica „zwykłego” okrucieństwa, a tym samym czy można już uznać

¹⁶ P.J. Jastrzębski, *Przestępstwa ze szczególnym okrucieństwem*, Warszawa 2009, s. 59.

¹⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 12 czerwca 2001 r., II AKa 102/01 (Prok. i Pr. 2002, nr 6, poz. 17).

¹⁸ A.M. Kania, [w:] L. Bogunia (red.), *Znamień...*, s. 35–36.

¹⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 12 czerwca 2001 r., II AKa 102/01 (Legalis nr 53693) – Sąd Apelacyjny uznał, że „stanowisko orzecznictwa i doktryny ma charakter kauzalny, może jedynie pomagać w interpretacji tego ustawowego znamienia w konkretnym czynie, ale nie zastępować interpretacji na użytek konkretnie rozstrzyganego przypadku”.

²⁰ Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. Nr 111, poz. 724).

zachowanie sprawcy za szczególnie okrutne. Tymczasem Sąd Najwyższy nakazuje, w celu ustalenia czy w danej sprawie wystąpiło znamię szczególnego okrucieństwa, dokonywać stopniowania okrucieństwa pod względem dokonania rozróżnienia²¹. Zdaniem A.M. Kania używanie takich metod przy ustalaniu tego znamienia może jednak prowadzić do powstania niedopuszczalnych rozstrzygnięć o charakterze arbitralnym²².

Orzecznictwo nie stworzyło jednolitej wykładni pojęcia szczególne okrucieństwo. Wielokrotnie podejmowane próby określenia tego terminu jak dotąd nie doprowadziły do wypracowania sformułowania o walorze uniwersalnym. Definicje szczególnego okrucieństwa, które dotąd powstały, są przede wszystkim ściśle związane z indywidualnym przypadkiem, który podlega rozpoznaniu. Jako przykład można wskazać orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Katowicach²³, w którym wskazano, że zachowanie szczególnie okrutne jest nacechowane „rzadkim, nieprzeciętnym i zwracającym uwagę określonym elementem charakterystycznym”. W innym orzeczeniu Sądu Apelacyjnego w Katowicach uznano, że szczególne okrucieństwo charakteryzuje zachowanie „szczególnie drastyczne i brutalne”²⁴.

Mimo przeszkód w wypracowaniu jednolitej terminologii, w orzecznictwie uznaje się, że warunkiem koniecznym do stwierdzenia występowania znamienia szczególnego okrucieństwa jest działanie sprawcy, wykraczające poza czynności niezbędne, które są konieczne do osiągnięcia celu danego czynu²⁵. Ponadto w orzecznictwie zwraca się uwagę, że do określenia zachowań sprawcy, które wykraczają poza czynności niezbędne do osiągnięcia danego rezultatu, oraz które powodują uznanie działania sprawcy za szczególnie okrutne, pomocne może być ustalenie czy sprawca popełnił zamach na inne dobro prawne niż to, które chroni typ podstawowy danego przestępstwa²⁶. Sąd Najwyższy w jednym ze swoich orzeczeń podniósł, że zachowanie sprawcy charakteryzujące się szczególnym okrucieństwem powinno odznaczać się wyjątkowo okrutnym, odrażającym i brutalnym sposobem działania, dokonywanym przez sprawcę przy użyciu określonych środków, albo działaniem w określonych okolicznościach, które prowadzą do spowodowania u ofiary bardzo dotkliwych cierpień, zarówno fizycznych, jak i moralnych²⁷.

²¹ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 30 maja 1995 r., III KRN 31/95, (Prok. i Pr. 1995, nr 10, poz. 7).

²² A.M. Kania, [w:] L. Bogunia (red.), *Znamię...*, s. 36

²³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 8 lipca 2004 r., II Aka 139/04 (KZS 2005, nr 6, poz. 68).

²⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 10 listopada 2005 r., II Aka 298/05 (KZS 2006, nr 7–8, poz. 125).

²⁵ Jako przykład należy tu wymienić stanowisko Sądu Apelacyjnego w Łodzi (Wyrok SA w Łodzi z dnia 13 grudnia 2001 r., II Aka 168/00, Prok. i Pr. 2002, nr 7, poz. 24), który uznał że „dla przyjęcia, że konkretne zabójstwo popełnione zostało ze szczególnym okrucieństwem, konieczne jest ustalenie, że sprawca, zamierzając pozbawić inną osobę życia, podjął takie działania, których charakter i intensywność wykraczały poza potrzebę realizacji zamierzonego skutku, w szczególności gdy są one całkiem niepotrzebne do osiągnięcia tego skutku. Chodzi w szczególności o takie sposoby, przy których sprawca, poza czynnością prowadzącą wprost do pozbawienia życia innego człowieka, wykonuje – jeszcze przed pozbawieniem życia tej osoby – czynności powodujące zbędne jej cierpienie, zarówno fizyczne (np. tortury), jak i psychiczne – np. pozorowana egzekucja, torturowanie w obecności ofiary osób najbliższych dla niej itp.”

²⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 30 stycznia 2002 r., II Aka 230/01 (Prok. i Pr. 2004, nr 5, poz. 18, s. 12; KZS 2004, nr 6, poz. 44, s. 26).

²⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 1979 r., II KR 125/79 (LEX nr 21815).

W literaturze uznaje się, że szczególnym okrucieństwem jest postępowanie sprawcy, które charakteryzuje się stosowaniem bardzo drastycznych rodzajów działania, prowadzących do przysporzenia ofierze wyjątkowo dużych i dotkliwych cierpień²⁸. Zachowania sprawcy polegają więc na świadomym wyrządzaniu dolegliwości psychicznych i fizycznych, a zarazem są znacznie większe od tych, które właściwe są dla typu podstawowego²⁹. Szczególne okrucieństwo zostanie przypisane sprawcy wtedy, kiedy jego działania są wyjątkowo brutalne, perfidne, bezwzględne lub wymyślne, a także wyrządzają ofierze cierpienia, które znacznie wykraczają poza zwykłą miarę związaną z przysparzaniem pokrzywdzonemu dolegliwości, mając na względzie kondycję psychiczną, fizyczną i wiek ofiary³⁰. Zachowanie okrutne co do zasady charakteryzuje się bezwzględnością i jest nakierowane na wywołanie u ofiary poczucia bezsilności, upodlenia, upokorzenia lub strachu³¹. Sprawca, który stosuje szczególne okrucieństwo w stosunku do swojej ofiary, wyraża tym samym pogardę dla najcenniejszych dóbr podlegających ochronie karnoprawnej³². Znamień szczególnego okrucieństwa powinno być stosowane przede wszystkim do określenia czynów wyjątkowo odrażających i drastycznych³³. J. Kasprzycki na podstawie poglądów prezentowanych w doktrynie i orzecznictwie opracował sposób określania znamienia jakim jest działanie ze szczególnym okrucieństwem³⁴. Według autora szczególne okrucieństwo należy oceniać z punktu widzenia skutków, które polegają na wyrządzeniu znacznej dolegliwości fizycznej albo innych konsekwencji czynu sprawcy. Ponadto autor twierdzi, że o szczególnym okrucieństwie można mówić tylko w przypadku występowania szczególnie zabarwionego zamiaru sprawcy, a samo pojęcie szczególnego okrucieństwa należy rozpatrywać w odniesieniu do rodzaju i sposobu działania sprawcy.

M. Filar uważa, że w celu przypisania sprawcy działania ze szczególnym okrucieństwem, konieczne jest, aby jego działania polegały na stosowaniu metod uznawanych za nie-ludzkie, brutalne, drastyczne, wywołujące znaczną dolegliwość³⁵. Według autora, szczególne okrucieństwo wystąpi wtedy, gdy metody, jakimi posłużył się sprawca, zostaną w sposób obiektywny uznane za zdolne do wywołania znacznej dolegliwości. P. Jastrzębski zaproponował własną definicję pojęcia szczególnego okrucieństwa³⁶. Zgodnie ze stanowiskiem autora, szczególne okrucieństwo jest zespołem okoliczności, które z powodu wyjątkowo intensywnego nasilenia części składowych składających się na „okrucieństwo”, czynią je

²⁸ Por. V. Konarska-Wrzosek, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego, Przepisy przeciwko dobrom indywidualnym*, Warszawa 2012, tom 10; V. Konarska-Wrzosek, *Ochrona dziecka*, Toruń 1999, s. 63.

²⁹ J. Bryk, *Przestępstwo znęcania się*, Szczytno 2003, s. 80.

³⁰ V. Konarska-Wrzosek, *Ochrona...*, s. 63.

³¹ M. Budyn-Kulik, *Zgnatlenie ze szczególnym okrucieństwem*, Annales UMCS, sec. G, tom LXI, Lublin 2014, s. 29.

³² A. Wojciukiewicz, [w:] L. Bogunia (red.), *Kilka uwag o osobie pokrzywdzonego w przestępstwie znęcania psychicznego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, Wrocław 2003, tom XII, s. 132.

³³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 maja 1995 r., III KRn 31/95 (Prok. i Pr., wkładka 1995, nr 10, poz. 7).

³⁴ J. Kasprzycki, *Zabójstwa kwalifikowane*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, 1999, z. 2, s. 125.

³⁵ M. Filar, *Przestępstwa seksualne w nowym kodeksie karnym. Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Krótkie komentarze*, Warszawa 1997, s. 24.

³⁶ P. J. Jastrzębski, *Przestępstwa...*, s.56-58.

„szczególnym”. Oznacza to, że szczególne okrucieństwo powinno cechować się specyficzną, wyjątkowością lub nietypowością. A. Marek uważa, że poprzez pojęcie szczególnego okrucieństwa należy rozumieć zadawanie ofierze dużych cierpień, takich jak np.: torturowanie, dotkliwe bicie, które poprzez swoją intensywność znacznie wykracza poza pojęcie znęcania się, określone w art. 207 § 1 k.k.³⁷ Zdaniem Z. Siwika znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem wystąpi wtedy, gdy rodzaj działania sprawcy zostanie uznany za wyjątkowy, a uciążliwości, które zadał on swojej ofierze przybrały nadzwyczajną formę³⁸.

W rozpoznaniu, czy dane zachowanie sprawcy należy zakwalifikować jako szczególnie okrutne, ważną rolę odgrywa również relacja pomiędzy sprawcą przestępstwa a pokrzywdzonym. A. Marek uważa, że przy ustalaniu, czy określona czynność powinna być potraktowana jako szczególnie okrutna, należy wziąć pod uwagę takie czynniki jak: podatność na wiktyimizację oraz sposobność obrony pokrzywdzonego. Przypadki znęcania się nad takimi osobami jak: małe dziecko, osoba kaleka, starsza, bezradna, lub kobieta w ciąży, powinno się z reguły oceniać jako znęcanie ze szczególnym okrucieństwem. Osobnicze cechy pokrzywdzonego, do których można zaliczyć kalectwo, zły stan zdrowia, brzemienność, starość albo wiek dziecięcy, mają znaczny wpływ na ocenę zachowania sprawcy, ponieważ mogą spowodować, że takie same zachowania sprawcy wobec określonych ofiar zostaną zidentyfikowane jako szczególnie okrutne, ale wobec innych pokrzywdzonych już nie będą za takie uznane³⁹. Jako przykład można wskazać np. używanie przemocy w postaci kopania kobiety ciężarnej oraz kobiety niebędącej w ciąży⁴⁰. Kryterium, które może spowodować uznanie za szczególnie okrutne zachowania sprawcy, są także cechy przymiotnikowe ofiary, czyli takie, które służą do określenia wyjątkowego stanu w jakim pokrzywdzony się znalazł, a który to stan spowoduje, że zachowanie sprawcy mające miejsce w czasie trwania tego stanu, zostanie potraktowane jako szczególnie okrutne. Przykładem cech przymiotnikowych ofiary może być np. stan bezbronności lub bezsilności⁴¹. Za szczególnie okrutne należy także uznać działanie sprawcy, które zostało podjęte wobec osoby niebędącej w stanie odczuwać cierpienia psychicznego (np. osoba nieprzytomna lub pozostająca w stanie odurzenia alkoholowego lub narkotykowego) lub cierpienia fizycznego⁴².

W celu przyjęcia zachowania sprawcy za szczególnie okrutne istotne znaczenie może mieć też czas i miejsce dokonania czynu lub okoliczność popełnienia przestępstwa w obecności osób najbliższych. Natomiast posługiwanie się przez sprawcę narzędziem niebezpiecznym, nie zawsze będzie wystarczające do uznania, że zachowanie sprawcy wypełniło znamiona szczególnego okrucieństwa⁴³. Dlatego należy przyjąć, że z powodu ocenego charakteru pojęcia szczególnego okrucieństwa, zawsze trzeba dokonywać jego interpretacji

³⁷ A. Marek, *Komentarz do kodeksu karnego, Część szczególna*, Warszawa 2000, s. 165.

³⁸ Z. Siwik, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 989.

³⁹ V. Konarska-Wrzošek, [w:] J. Warylewski (red.), *System...*, s. 926

⁴⁰ *Ibidem*, s. 926.

⁴¹ P.J. Jastrzębski, *Przestępstwa...*, s. 242.

⁴² A.M. Kania, [w:] L. Bogunia (red.), *Znamię...*, s. 36.

⁴³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 10 maja 2001 r., II Aka 78/01 (KZS 2001/5/26).

na podstawie konkretnego stanu faktycznego⁴⁴. Tezę tę potwierdził również Sąd Apelacyjny w Katowicach uznając, że okoliczność, jaką jest fakt, że pokrzywdzonym jest bezbronne, małe dziecko, nie jest wystarczająca do ustalenia, że przestępstwo zostało popełnione ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa⁴⁵. Sąd Apelacyjny podniósł również, że w sytuacji, gdy pojawia się potrzeba stwierdzenia czy dane zachowanie nosiło znamiona szczególnego okrucieństwa, nie może działać żaden automatyzm, ani domniemanie.

Podsumowując, można więc przyjąć, że w każdej indywidualnej sprawie konieczne staje się analizowanie sposobu i rodzaju zachowania sprawcy przestępstwa znęcania się, a okrucieństwo będzie stanowiło okoliczność obciążającą wtedy, gdy jednocześnie będzie wykładnikiem cech podmiotowych sprawcy, takich jak stosunek do pokrzywdzonego lub działanie przestępcze będące środkiem do osiągnięcia wyznaczonego celu⁴⁶.

Niektórzy autorzy uważają, że szczególne okrucieństwo należy zaliczyć do kategorii subiektywnej⁴⁷. J. Wojciechowski uznał, że przy ocenie zachowania sprawcy jako szczególnie okrutne należy mieć na uwadze również subiektywny odbiór działania sprawcy przez pokrzywdzonego⁴⁸. Dlatego według autora przy analizowaniu zachowania sprawcy pod kątem szczególnego okrucieństwa powinno brać się pod uwagę właściwości osobiste ofiary, jej wrażliwość oraz przede wszystkim skutki, jakie znęcanie się wywarło w jej psychice.

Należy jednak przyjąć, że szczególne okrucieństwo jest pojęciem obiektywnym, co oznacza, że zachowanie sprawcy musi być postrzegane na zewnątrz jako szczególnie okrutne, nie może o tym decydować osobiste odczucie pokrzywdzonego. To stanowisko jest trafne głównie z uwagi na możliwość stosowania szczególnego okrucieństwa wobec osób posiadających zmniejszoną wrażliwość na ból lub odurzonych alkoholem czy innymi środkami lub nieprzytomnych i z tych powodów ich odczucia nie są proporcjonalne do dotkliwości wymierzonych przeciw nim czynności. Dlatego czyn zabroniony, penalizowany przez ustawodawcę, musi być określony w taki sposób, aby można było w sposób jednoznaczny odróżnić działanie przestępne sprawcy od działania zgodnego z prawem, tak aby zapewnić danej jednostce maksymalny stopień bezpieczeństwa, bez potrzeby odwoływania się jedynie do subiektywnych odczuć pokrzywdzonego.

Znęcanie się fizyczne lub psychiczne, połączone ze stosowaniem przez sprawcę szczególnego okrucieństwa, może wywoływać u pokrzywdzonego cierpienia odczuwalne nie tylko w chwili znęcania się, ale również w późniejszym okresie. Należy zatem rozstrzygnąć kwestię, czy wyrządzenie krzywd, których objawy ujawniają się albo nasilają także w przyszłości, ma znaczenie dla zakwalifikowania zachowania sprawcy jako szczególnie okrutnego. Sąd Najwyższy przyjął, że nawet jeśli działania sprawcy będą skutkowały szczególnie okrutnymi dolegliwościami dla pokrzywdzonego na przyszłość, to i tak taka okoliczność nie może automatycznie wpłynąć na uznanie, że zachowanie sprawcy wypełniło znamiona typu

⁴⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 kwietnia 1980., IV Kr 75/80 (OSNPG 1980, nr 11, poz. 129).

⁴⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 23 grudnia 2009 r., II AKA 369/09 (Prok. i Pr. 2009, Nr 9, dodatek s. 19).

⁴⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z 31 maja 2007 r., III K 31/07 (OSNKW 2007, nr 7–8, poz. 59).

⁴⁷ Por. J. Wojciechowski, *Kodeks karny, Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 2002, s. 397; Z. Siwik, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks...*, s. 989.

⁴⁸ J. Wojciechowski, *Kodeks...*, s. 397 i n.

kwalifikowanego z § 2 art. 207 k.k.⁴⁹ Odmienne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w swoim innym, późniejszym wyroku, w którym przyjął że zachowanie sprawcy może być potraktowane jako szczególnie okrutne, nawet jeśli dotkliwe cierpienia ofiary pojawiły się bądź nasiliły już po ustaniu zachowania sprawcy⁵⁰. Wydaje się, że ostatnie stanowisko sądu jest słuszne, a zachowanie sprawcy powinno zostać zakwalifikowane jako cechujące się „szczególnym okrucieństwem” także w sytuacji, gdy konsekwencje w stanie zdrowia ofiary wystąpią w czasie późniejszym niż działanie przestępne sprawcy.

Analizując kwestię szczególnego okrucieństwa, stanowiącego znamię typu kwalifikowanego przestępstwa znęcania się, należy ustalić również zakres strony podmiotowej występkę określonego w § 2 art. 207 k.k. Jest to istotne głównie z uwagi na fakt, że strona podmiotowa przestępstwa ma na celu określenie stosunku psychiczno-intelektualnego podmiotu do dokonanego czynu. Należy przyjąć, że strona podmiotowa typu podstawowego i typów kwalifikowanych są takie same, co oznacza, że przestępstwo to może być popełnione tylko umyślnie, co wynika z ogólnej zasady wyrażonej w art. 8 k.k.⁵¹ Najbardziej zasadne jest także przyjęcie możliwości popełnienia tego występkę w obu formach umyślności, co ma istotne znaczenie dla zapewnienia praktycznej ochrony przed znęcaniem się podmiotów wymienionych przez ustawodawcę w art. 207 k.k., a stanowiących przedmiot czynności wykonawczej. Analizując stronę podmiotową, ważne jest również rozstrzygnięcie sytuacji, w której sprawca pozostaje w błędzie co do znamienia szczególnego okrucieństwa (art. 28 § 2 k.k.). Jeżeli więc sprawcy wydaje się, że jego sposób zachowania wypełnia znamiona typu kwalifikowanego przestępstwa znęcania się, a w rzeczywistości realizuje „jedynie” znamiona typu podstawowego, wówczas poniesie on odpowiedzialność zgodnie z konstrukcją usiłowania nieudolnego, w odniesieniu do czynu zabronionego w typie kwalifikowanym. Jeśli jednak zachowania sprawcy, z uwagi na ograniczony charakter nie będzie można potraktować jako usiłowania nieudolnego, wówczas będzie on odpowiadał za dokonanie umyślnego czynu, ale w typie podstawowym⁵². Warto też wspomnieć, że w nowelizacji Kodeksu karnego, która wchodzi w życie z dniem 1.07.2015 r. sformułowano ten przepis w sposób wyłączający możliwość popełnienia umyślnego czynu zabronionego w sytuacji pozostawiania przez sprawcę w błędzie, a odpowiedzialność za przestępstwa nieumyślne pozostawiono regulacji przepisów odnoszących się wyłącznie do odpowiedzialności za przestępstwa nieumyślne (art. 8 i 9 § 2 k.k.)⁵³. W części odnoszącej się do znamienia kwalifikującego, należy więc przyjąć, że sprawca pozostający w błędzie co do cechy szczególnego okrucieństwa będzie odpowiadał na podstawie przepisu, który określa typ podstawowy przestępstwa znęcania się, gdyż występek określony w art. 207 § 2 jest przestępstwem formalnym, którego skutek nie został włączony do ustawowych znamion przestępstwa⁵⁴.

⁴⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 1970 r., IV KR 199/70 (OSNKW 1971, nr 5, poz. 70).

⁵⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 stycznia 1975 r., IV KRN 45/74 (OSNPG 1975, nr 4, poz. 44).

⁵¹ A. Wąsek, J. Warylewski, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks...*, s. 1174 i n.

⁵² A. Grześkowiak [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks...*, s. 163 i n.

⁵³ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

⁵⁴ A. Grześkowiak, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks...*, s. 163 i n.

3. Wnioski

Przedstawiona analiza miała na celu podjęcie próby ustalenia zakresu znaczeniowego terminu „szczególne okrucieństwo”. Mając na uwadze powyższe rozważania, słusznym wydaje się przyjęcie tezy, że znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem wystąpi w sytuacji, gdy zachowanie sprawcy będzie wyjątkowo brutalne, wyrachowane, perfidne oraz zadające pokrzywdzonemu takie cierpienia fizyczne i psychiczne, które znacznie wykraczają poza zwykłą miarę związaną z przysparzaniem dolegliwości, a przybierające postać m.in. katowania, dręczenia, torturowania lub pastwienia się nad pokrzywdzonym⁵⁵. Jest to jednak wyliczenie oparte na wypowiedzi doktryny i orzecznictwa. Ustawodawca nie stworzył definicji szczególnego okrucieństwa, ale należy przyjąć, że takie działanie było celowe, głównie z uwagi na trudną do wyliczenia i ujęcia w ramy określonego sformułowania, różnorodność form zachowania sprawcy. Dlatego dokonanie oceny zachowania sprawcy zawsze będzie musiało odbyć się przez pryzmat konkretnego stanu faktycznego. Zgodnie bowiem ze stanowiskiem Sądu Najwyższego znamie „szczególnego okrucieństwa (...) jest nie tylko kwestią wykładni prawa, dającą się rozwiązać generalnie przez przyjęcie jednoznacznej i precyzyjnej, abstrakcyjnej definicji tego pojęcia, w istocie swej ocenego, ile kwestią faktu, która musi być rozważana każdorazowo w powiązaniu z konkretną sytuacją i charakteryzującymi ją, indywidualnymi okolicznościami”⁵⁶.

A concept of special cruelty as a distinguishing feature of the type of qualified crime of harassment in the light of doctrine and judicature

S u m m a r y

The rise in aggressive behaviors has its reflection in more and more frequent application of the types of qualified crimes by judicial authorities. It also refers to a type of a qualified offence defined in the article 207 of the Penal Code which concerns harassment with special cruelty. A real scope of action of perpetrators is wide and includes the whole range of various behaviors which contravene basic human rights, including right to life, health and respect for personal dignity. Attempts to include the whole range of actions, based on harassment with special cruelty, cause plenty of difficulties. Despite a detailed analysis of the way of perpetrator's behavior, judicial authorities are not always able to achieve a proper legal qualification of a given act. There is no legal definition of the “special cruelty” and the ones created by the doctrine and judicature are not universally accepted. Thus, the analysis has the purpose of making an attempt to determine the scope of the concept “special cruelty” and show the reasons for which the legislator did not decide on creating a legal definition of this concept.

⁵⁵ V. Konarska-Wrzosek, *Ochrona...*, s. 63.

⁵⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 marca 1972 r., V KRN 33/72 (OSNKW 1972, nr 9, poz. 136).